

ks. Arkadiusz Baron

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

Synody czasów upadku i przemiany Imperium Rzymskiego na Zachodzie¹

Idea synodalności w Kościele

Geneza synodu biskupów², mimo wielu opracowań, nie jest wyczerpująco wyjaśniona. Wiadomo, że już w II wieku biskupi spotykali się na synodach. Prawdopodobnie kontynuowali w ten sposób opisane w *Dziejach Apostolskich* spotkania apostołów, podczas których rozwiązywano różne problemy wspólnot kościelnych³. Najstarszymi synodami poświadczonymi w źródłach są synody z drugiej połowy II wieku dotyczące montanizmu, sporu o dzień święcenia Wielkanocy, a następnie z III wieku poświęcone ważności chrztu we wspólnotach heretyckich oraz synody podejmujące kwestie związane z traktowaniem tzw. upadłych (*lapsi*) oraz gnostykami⁴. Najstarsze synody, znane nam z zachowanych częściowo dokumentów, miały charakter regionalny lub okręgowy. Zwoływali je biskupi, a w miastach cesarskich od IV wieku zwoływał je cesarz. Konstantyn zwołał osiem synodów (w tym synod w Arles w 314 roku w sprawie donatystów oraz w Nicei w 325 roku – jak się później okazało, ten synod był pierw-

¹ Artykuły we wkładce pt. *Tworzenie się Europy w V i VI wieku* zostały ogłoszone w formie referatów na sympozjum zorganizowanym przez ks. prof. Arkadiusza Barona w Krakowie 27 maja 2011 roku.

² Por. Ch. Munier, *Concilio*, [w:] *Dizionario patristico e di antichità cristiane* [dalej: DPAC], Marietti 1983, k. 751–752; DTC 3, k. 636–676; *Synodi et Collectiones Legum* [dalej: SCL], wyd. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006, 2, 69* nota C. Problematykę omawia także H. J. Sieben, *Die Konzilsidee der alten Kirche*, Paderborn 1979.

³ Por. np. Dz 15, 22–29.

⁴ Por. SCL 1, s. 2–43.

szym soborem). Brali w nich udział biskupi z jakiegoś regionu i wiadomo, że zwoływano je na Zachodzie w Italii, Galii i w Afryce (przede wszystkim w Rzymie, Kartaginie), a na Wschodzie w Azji, Egipcie, Syro-Palestynie oraz Poncie (przede wszystkim w Antiochii i Aleksandrii, a od IV wieku w Konstantynopolu).

Sobór Nicejski I (325) usankcjonował synod prowincjalny, określane także jako metropolitalny, sprawowany pod przewodnictwem metropolity lub biskupa prowincji, i polecił, aby odbywał się dwa razy w roku: przed postem czterdziestodniowym oraz w jesieni⁵. *Kanony apostołskie* powtarzają ten wymóg, proponując odbywanie synodu dwa razy w roku, w czwartym tygodniu Pięćdziesiątnicy oraz w jesieni 12 października, „dla wzajemnego sprawdzenia nauki wiary i rozwiązania sporów powstałych w Kościele”⁶.

W wieku IV wskutek zmian politycznych i decyzji cesarza Konstantyna cesarstwo uznało religię chrześcijańską, a wraz z rozwojem wydarzeń samo stało się chrześcijańskie. Odtąd biskupi wybierający się na synod mogli korzystać z poczty cesarskiej. Pierwszy taki synod odbył się w Arles w 314 roku i był to synod całego Kościoła Zachodu. Zwołał go cesarz Konstantyn, a brało w nim udział ok. 70 biskupów, prezbiterów, diakonów, a nawet – jak wynika z podpisów – egzorcysta⁷, przybyłych z Galii, Italii, Hiszpanii, Afryki, Sardynii i Brytanii.

W Antiochii obradował synod stały, w którego skład wchodziło od 9 do 12 biskupów zwanych syncellami. Jego strukturę, funkcje i sposób działania szczegółowo omawiają S. Vailhé i J. Hajjar⁸. Od drugiej połowy IV wieku w Konstantynopolu prowadzono tzw. synody endemiczne z udziałem przebywających tam przypadkowo biskupów. Monografię na ich temat opracował R. Potz⁹, a ich rolę od IV do X wieku omawia w skrócie E. Przekop¹⁰. Powszechnie uważa się, że ten typ synodu oficjalnie uznał, nie używając nazwy,

⁵ Por. Sobór Nicejski I (325), kan. 5, *Dokumenty soborów powszechnych* [dalej: DSP], wyd. A. Baron, H. Pietras, t. 1–4, Kraków 2001–2004, t. 1, s. 30.

⁶ *Constitutiones apostolorum VIII*, 47, 37 (SCL 2, s. 281 z notą 2); por. VIII, 47, 74 (SCL 2, s. 290).

⁷ Podpisy: por. *Sources Chrétiennes* [dalej: Sch], 1942n, 241, s. 56–63.

⁸ Por. S. Vailhé, *Formation du patriarcat d'Antioche*, [w:] „Echos d'Orient”, Paris – Constantinople, t. 13, 1912, s. 325–336; J. Hajjar, *Le synode permanent dans l'Église Byzantine des origines au XIe siècle*, Roma 1962, „Orientalia Christiana Analecta”, t. 164.

⁹ Por. R. Potz, *Patriarch und Synoden in Konstantinopel*, Wien 1971.

¹⁰ Por. E. Przekop, *Wschodnie patriarchaty starożytne*, Warszawa 1984, s. 94–100.

Sobór Chalcedoński w kanonie 9 i 17¹¹. Zwoływał je i przewodniczył im biskup Konstantynopola, na początku czyniąc tak zapewne z inicjatywy cesarza.

Podobnie początki idei synodu ekumenicznego, który po polsku nazywamy soborem, a zwłaszcza kryteria przyznawania jakiemuś synodowi miana ekumenicznego, są niejasne do dziś. Jest tak dlatego, że z jednej strony określano tak konkretny synod przy zwoływaniu go, gdy chciano, aby wyrażał on opinie całego Kościoła, a z drugiej strony synod otrzymywał takie miano dopiero retrospektywnie w oparciu o recepcję jego dokumentów. I tak np. Sobór Efeski wspomina o Soborze w Nicei¹², ale dopiero Sobór Chalcedoński (451) wymienia Sobór Nicejski I, Sobór Konstantynopolitański I jako drugi oraz Sobór Efeski (431)¹³ jako trzeci, chociaż w Rzymie jeszcze około roku 500 uznawano tylko trzy sobory: w Nicei, Efezie i Chalcedonie. Dopiero papież Hormizdas w 519 roku, w zamian za przyjęcie przez Wschód Chalcedonu, włączył w Rzymie do listy soborów Konstantynopol z 381 i zamknął listę czterech synodów ekumenicznych pierwszych pięciu wieków¹⁴.

Cztery pierwsze sobory na Wschodzie opat Teodor w 516 roku porównał do czterech Ewangelii, a cesarz Justynian powtórzył to w noweli 132. Na Zachodzie wyrażeniem tym posłużył się papież Grzegorz Wielki w liście synodalnym do patriarchów Wschodu w 591 roku, a więc już po następnym, spornym Soborze Konstantynopolitańskim II z 553 roku. I tak czterem pierwszym synodom ekumenicznym nadano wyjątkową rangę, wskazano na dalszą możliwą numerację, ale uniemożliwiono wprowadzenie dodatkowego synodu pomiędzy już uznane. W ten sposób ukształtowała się świadomość powagi synodów ekumenicznych.

Pozostało jeszcze dopracować kryteria odróżniania synodów prawdziwych od fałszywych: na przykład synodu w Seleucji-Rimini z 359–360 oraz w Efezie w 449 roku. Dopiero od VII–IX wieku na Wschodzie przyjęto jako kryterium ekumeniczności recepcję synodu przez wszystkich pięciu patriarchów (Aleksandria, Antiochia, Jerozolima, Konstantynopol i Rzym), jakkolwiek pentarchia była już ideą Soboru Chalcedońskiego.¹⁵

¹¹ Por. tamże, s. 92. Chalcedon, kan. 9 i 17 – por. DSP 1, s. 232, 240.

¹² Por. DSP 1, s. 166n.

¹³ Por. DSP 1, s. 214–217.

¹⁴ Por. J. P. Migne, *Patrologia Latina* [dalej: PL], 1844–1864, 69, s. 166, lub DS (1921), nr 173.

¹⁵ Por. K. Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, tłum. J. Zakrzewski SJ, Kraków 2001, s. 44, 64–66, 70.

Idea synodów w pierwszych wiekach rozwinęła się bardziej na Wschodzie i tak było do końca czasów starożytnych¹⁶. Wszystkie synody ekumeniczne pierwszego tysiąclecia zwołał cesarz i wszystkie one odbyły się w Konstantynopolu lub w jego okolicach (Nicea, Chalcedon, Efez, czyli na terenie dzisiejszej Turcji). Tak więc na Zachodzie, który nas szczególnie interesuje, nie odbył się w pierwszym tysiącleciu żaden synod ekumeniczny. Interesuje nas, jak wyglądała sprawa organizacji i przebiegu synodów na Zachodzie, gdy Imperium Rzymskie zaczęło upadać i uległo rozkładowi, czyli praktycznie historia po Soborze Chalcedońskim, a więc od czasu, gdy Kościół doszedł do idei synodu ekumenicznego i zaczął ją wyrażać najpełniej.

Tło historyczno-polityczno-religijne w V i VI wieku na Zachodzie

W V wieku Cesarstwo Rzymskie na Zachodzie uległo rozpadowi i pojawili się samodzielni władcy przyjmujący wiarę chrześcijańską w formie wyznania katolickiego lub ariańskiego. Tło historyczno-polityczne tych przemian na Zachodzie w V wieku przedstawia w interesującym nas aspekcie o. Dariusz Kasprzak, uwzględniający ważniejszą bibliografię polską i obcojęzyczną na ten temat do 2007 roku¹⁷. Dzieje cesarstwa, jego organizację, strukturę społeczną, wpływ chrześcijaństwa na życie, politykę gospodarczą oraz sytuację Kościoła, z uwzględnieniem poszczególnych regionów, w latach 395–518 omawia najnowsza praca zbiorowa polskich historyków młodego pokolenia pod redakcją Rafała Kosińskiego i Kamilli Twardowskiej¹⁸.

Wspomniane przemiany wynikały głównie z wielkiej wędrówki ludzi w IV i V wieku z obrzeży i wewnątrz Imperium. Określamy je mianem napałów i najazdów barbarzyńców, a tymczasem wielu z nich tworzyło duże i prawdziwe społeczności, które na Zachodzie w V wieku zorganizowały nowe organizmy państwowe Wizygotów, Wandalów, Ostrogotów i Franków oraz coś na wzór federacji pod przewodnictwem Hunów. Nie oznacza to, że wspomniane grupy ludzi znalazły się na terenie Imperium za zgodą władz, ani że przemiany dokonywały się pokojowo. Zawsze byli oni niepro-

¹⁶ Por. J. Hajjar, *Die synoden in der Ostkirche*, „Concilium”, t. 1, 1965, s. 650.

¹⁷ Por. D. Kasprzak, *Duszpasterze V wieku. Studium porównawcze myśli pasterskiej św. Piotra Chryzologa i Salwiana z Marsylii*, Kraków 2008, s. 13–51.

¹⁸ *Świat rzymski w V wieku*, Kraków 2010.

szonymi gośćmi¹⁹, z którymi rozprawiano się zbrojnie. Pod koniec III i na początku IV wieku ponosili oni druzgocące klęski, a ich wyprawy posiadały charakter mniej lub bardziej rabunkowy. Z czasem akcent przesunął się z grabieży na przejmowanie majątków. W takim aspekcie nie były one przyczyną upadku Imperium Zachodniego, ale jego rezultatem. Imperium dla zachowania poziomu życia i obronności potrzebowało coraz więcej rąk do pracy, a dużo uboższe plemiona żyjące na jego obrzeżach coraz chętniej przybywały i proces przemian stawał się coraz bardziej nieodwracalny.

W VI wieku Zachód został zdominowany przez Franków. Do 526 roku ich ekspansję powstrzymywał Teodoryk, ale jego imperium się rozpadło i Burgundię i Turyngię przejęli Merowingowie. Peter Heather pisze, że

polityczny środek ciężkości świata post-rzymskiego przesunął się z Półwyspu Apenińskiego do zachodniej Europy: na północ od Alp i Pirenejów. [...] I oto po raz pierwszy w czasach historycznych z półdzikiego do niedawna *barbaricum* wyłoniło się prawdziwe, niepokonane mocarstwo²⁰.

Dla mieszkańców cesarstwa zachodniego wiek V i VI był czasem niepewności i niepokoju. Jean Daniélou i Henri Irenée Marrou zauważają, że

w ciągu całego tego niespokojnego okresu inwazji pierwszoplanową rolę odgrywali ludzie związani z Kościołem. Podczas gdy Cesarstwo Rzymskie słabło i rozpadało się, kawałek po kawałku, a wraz z nim upadała większość instytucji, na których wspierała się antyczna cywilizacja, Kościół utrzymał się jako jedyny albo prawie jedyny²¹.

Nasuwa się pytanie, jak chrześcijanie spożytkowali zaistniałą sytuację oraz jaką rolę pełnili w tym zwoływane synody?

Na Wschodzie V i VI wiek był czasem rozkwitu życia monastycznego²², ale i wielkich kontrowersji chrystologicznych: nestorianizmu i monofizytyzmu, którymi zajmowało się wiele synodów, w tym Sobór Efeski i Chalcedoński. Również na tle ascetyczno-mistycznym dochodziło do nadużyć i herezji. Jedną z grup heterodoksyjnych, którą potępił Sobór Efeski w 431 roku, tworzyli mesalianie lub euchici (pierwsze słowo z języka syryjskiego, a drugie z greckiego oznacza ludzi modlitwy). Ponadto rozwój monastycyzmu

¹⁹ Z wyjątkiem plemienia Terwingów, którzy przybyli za zgodą cesarza.

²⁰ P. Heather, *Imperia i barbarzyńcy. Migracje i narodziny Europy*, tłum. J. Szczepański, Poznań 2010, s. 393.

²¹ J. Daniélou, H. I. Marrou, *Historia Kościoła. Od początków do roku 600*, tłum. M. Tarnowska, Warszawa 1984, s. 306n.

²² Zakorzenił się tam na dobre już w IV wieku w Egipcie, Syrii i Palestynie. W latach 437–449 Teodoret z Cyru zredagował *Dzieje mnichów* (*Historia religiosa*); w tym samym czasie żył stylita Symeon Słupnik (zm. 459); w Palestynie powstały fundacje św. Eutymiusza Wielkiego (377–473) i św. Saby (439–532).

doprowadził na Wschodzie do sporów orygenesowskich: w rezultacie tych sporów i podziałów pochalcedońskich doszło do potępienia tak zwanych *Trzech rozdziałów* na Soborze Konstantynopolitańskim II w 553 roku²³. Podobnie na Zachodzie w V i VI wieku powstały silne ośrodki monastyczne kultywujące i promujące wiedzę oraz rozwinęły się wielkie spory w ramach kontrowersji pelagiańskiej, pryscylikańskiej i tzw. semipelagiańskiej o przeznaczeniu i łasce²⁴.

Synody w Italii w V i VI wieku

Jeszcze w 402 roku Stylichon wykorzystywał wojska barbarzyńskie przeciwko Wizygotom, a w 405 wojska rzymskie wypierały Ostrogotów aż pod Fiesole. Jednakże w 406 roku Wandalowie wraz z innymi barbarzyńcami zajęli rzymską Galię, a potem Burgundowie i Alemanni zajęli Germanię I. I już w 407/408 roku Wizygoci wkroczyli do Italii, a 24 sierpnia 410 zdobyli Rzym. Następne lata przynosiły kolejne klęski, oblężenia i kapitulacje Imperium. Wymieńmy ważniejsze z nich: w 455 i 472 roku, a potem w VI wieku – w 537/538, 545/546, 547, 550 i 552 roku. Cesarstwo Zachodnie faktycznie upadło w V wieku, ale jak i czy wpłynęło to na zwoływanie i przeprowadzanie synodów w Italii?

Synody w Rzymie. Od połowy IV wieku synody rzymskie nabrały nowego charakteru, stanowiąc organ doradczy biskupa Rzymu, który na nich dominował bardziej niż inni metropolici w innych miastach. W tych synodach brali udział biskupi środkowej i południowej Italii wraz z wyspami oraz biskupi innych prowincji przypadkowo przebywający w Rzymie (jak w przypadku synodu endemicznego). Zajmowano się na nich nie tylko

²³ Więcej danych można znaleźć w: J. Daniélou, H. I. Marrou, *Historia Kościoła...*, dz. cyt., s. 280–284.

²⁴ Leryn stał się instytucją wychowującą kandydatów na biskupów (św. Honorat, św. Cezary z Arles). Na Monte Cassino regułę ułożył św. Benedykt z Nursji. Jan Kasjan (ok. 360–435), pochodzący ze Wschodu, gdzie w młodości zapoznał się z życiem monastycznym w Palestynie i Egipcie, w obronie Jana Chryzostoma, który wyświęcił go na diakona, udał się do Rzymu, a następnie osiadł w klasztorze św. Wiktora w Marsylii i tam opracował pierwszą całościową naukę ascetyczną w dziełach *Conlationes* i *Institutiones*. Kasjodor, urodzony ok. 485, zaprzyjaźniony z Teodorykiem, a później z papieżem Agapitem, pod koniec życia założył w rodzinnej Kalabrii klasztor *Vivarium*, który stał się znanym centrum studiów i przepisywania manuskryptów.

sprawami dotyczącymi terytorium Kościoła rzymskiego, ale też ogólno-kościelnymi, zarówno dogmatycznymi, jak i prawno-dyscyplinarnymi²⁵.

Synod w 340/341 roku bronił przebywających w Rzymie i złożonych przez synody na Wschodzie biskupów Atanazego z Aleksandrii i Marcelego z Ancyry²⁶. W odpowiedzi na otrzymany z Rzymu list synodalny na Wschodzie zwołano synod do Antiochii w 341 roku. Jego akta świadczą o braku pełnej informacji pomiędzy stolicami i nieporozumieniu: Rzym stwierdził, że Marceli nie jest arianinem, a Wschód utrzymywał, że jest monarchianinem²⁷. Widać, że wspólnoty te żyły różnymi problemami doktrynalnymi. Kolejny synod rzymski w 349 roku potępił Fotyna za poglądy ariańskie²⁸, a synod w 352/353 nadal wspierał Atanazego, który uczynił już z siebie obrońcę *Wyznania wiary* z Nicei przeciwko arianom²⁹.

Synod w 365/366 roku za papieża Liberiusza rehabilitował Eustatiosa z Sebasty³⁰, a kolejne synody za Damazego potępiły w 368 roku Ursacjusza i Walensa³¹, około 370 roku Auksencjusza z Mediolanu za arianizm³², w 374 – rehabilitowanego wcześniej Eustatiosa z Sebasty i Apolinarego z Laodycei³³. Synod w 376/377 roku ponownie sprzeciwił się Eustatiosowi z Sebasty i Apolinaremu z Laodycei, Melecjuszowi z Antiochii i Euzebiuszowi z Samosaty³⁴. W 378 roku obradował w Rzymie synod w celu odparcia oszczerstw wymierzonych w Damazego³⁵, a w 380 roku dla poparcia Maksyma Cynika, słusznie usuniętego z biskupstwa w Konstantynopolu, o czym jednak w Rzymie wówczas nie wiadano³⁶. Synod rzymski w 382 roku nie uznał

²⁵ Por. K. Schatz, *Sobory powszechne...*, dz. cyt., s. 20; por. także U. Dionisi, *Roma. II. Concili*, [w:] DPAC, k. 3023–3026. Kolekcje pochodzenia włoskiego omówione są w: *Patrologia. I Padri latini (secoli V - VIII)*, t. IV, red. A. Di Bernardino, Marietti, Genova 1996, s. 509–512.

²⁶ Por. SCL 1, s. 110–123.

²⁷ Rzym (340/341) – por. SCL 1, s. 110–123; Antiochia (341) – por. SCL 1, s. 129n.

²⁸ Por. SCL 1, s. 200.

²⁹ Por. SCL 1, s. 206.

³⁰ Por. SCL 1, s. 261–263.

³¹ Por. SCL 1, s. 264.

³² Por. SCL 1, s. 275 (*List „Confidimus”*).

³³ Por. SCL 1, s. 282.

³⁴ Por. SCL 1, s. 285–288 (*Tomus Damasi*).

³⁵ Por. SCL 1, s. 288–292.

³⁶ Por. SCL 1, s. 294.

prymatu Konstantynopola na Wschodzie oraz podał kanon Pisma Świętego³⁷. Ponadto synody w 385 oraz w 386 roku obradowały w sprawach dyscyplinarnych i prawnych³⁸, a około 390 – przeciwko Jowinianowi³⁹.

Podobnymi sprawami zajmowały się *synody rzymskie* w V wieku. W roku 400 synod zajął się sprawą donatystów w Afryce⁴⁰, w 405 – sprzeciwił się decyzji synodu *Pod Dębem* i bronił Jana Chryzostoma⁴¹. W styczniu 417 roku prawdopodobnie odbył się synod antypelagiański⁴², a w lecie tego samego roku kolejny synod w Rzymie potwierdził ortodoksję Celestiusza⁴³. W 418 roku prawdopodobnie obradował synod przeciwko Pelagiuszowi i Celestiuszowi, zaraz po otrzymaniu dokumentów z synodu w Kartaginie w 418 roku⁴⁴.

Widać więc, że *synody rzymskie* rozważały aktualne sprawy Kościoła w oparciu o posiadane dokumenty i stanowisko konkretnych biskupów, uzyskane na podstawie przesłuchania (sprawy Atanazego i Marcelego, Eustatiosa z Sebasty, Pelagiusza i Celestiusza). Stąd wyroki mogły być i faktycznie były różne, a czasem nawet przeciwne do wcześniejszych. Świadczy to o tym, że doktrynę wypracowywano zmagając się z różnymi tendencjami i interpretacjami.

W sierpniu 430 roku synod w Rzymie zajmował się sprawą Nestoriusza⁴⁵. W 433 roku rzekomo miał się odbyć synod w związku z oskarżeniem papieża Sykstusa o gwałt, ale ten synod jest wątpliwy⁴⁶. Kolejne synody zajmowały się sprawą manichejczyków (lata 443/444); Hilarego z Arles i Celidoniusza (445); 29 września 447 obradował synod w sprawie Kościoła sycylijskiego; na synodzie we wrześniu/październiku 449 potępiono „sobór zbójcecki”, a w 458 roku potwierdzono Sobór Chalcedoński; 12 listopada 462 zajęto się sprawami Kościoła galijskiego na synodzie, który zwołał w rocznicę swoje-

³⁷ Por. SCL 4, s. 29–33.

³⁸ Por. SCL 4, s. 35–43, 46–47.

³⁹ Por. SCL 4, s. 53.

⁴⁰ Por. SCL 4, s. 133.

⁴¹ Por. SCL 4, s. 157.

⁴² Por. SCL 4, s. 235.

⁴³ Por. SCL 4, s. 236–240.

⁴⁴ Por. SCL 4, s. 253.

⁴⁵ Por. SCL 4, s. 315–351.

⁴⁶ Synody rzymskie po roku 431 są tu omówione w oparciu o SCL 6, który jest w przygotowaniu i ukaże się w drugiej połowie 2011 roku.

go wyboru papież Hilary (461–468), potwierdzono wówczas prymasostwo biskupstwa w Arles na całą Galię; na synodzie 19 listopada 465 pod przewodnictwem tego samego papieża badano sprawy poruszane na synodzie w Tarragonie (465)⁴⁷; synod w 478 roku potępił Jana Codonato z Apamei za monofizytyzm. Kolejne synody 28 lipca 484 oraz 5 października 485, za papieża Feliksa III (483–492), zajmowały się sprawą schizmy akacjańskiej; na synodzie 13 marca 487 podjęto sprawę osób powtórnie ochrzczonych w Afryce przez ariańskich Wandali.

Na przełomie lat 494/495 synod miał ogłosić tak zwany *Dekret Gelazego* (492–496). Występujące w nim *Explanatio fidei* oraz spis ksiąg biblijnych są wcześniejsze i znajdują się w dokumentach synodu rzymskiego z 382 roku⁴⁸, a część zawierająca spis dodatkowych ksiąg, jakie należy i jakich nie należy czytać, pochodzi prawdopodobnie z początku VI wieku. W dniach 8–13 marca 495 roku obradował synod w sprawie przywrócenia do Kościoła i do urzędu biskupiego Misena, który sprzeniewierzył się w czasie swego poselstwa na Wschodzie⁴⁹.

1 marca 499 odbył się synod zwołany przez papieża Symmachusa (498–514) w celu ustalenia sposobu postępowania przy wyborze biskupa Rzymu, spowodowany tym, że w listopadzie 498 roku wybrano wraz z nim także Wawrzyńca. 6 listopada 501 roku obradował w Rzymie synod, który zatwierdził konstytucję Symmachusa o zniesieniu prawa króla Odoakra sprzeciwiającego się wolności kościelnej przy wyborze biskupa oraz o zachowaniu własności Kościoła; ponadto dokumenty zawierają nakazy Teodoryka przesyłane do biskupów przybywających na synod, które dotyczą między innymi sprawy oskarżeń kierowanych pod adresem Symmachusa⁵⁰.

W rezultacie pomówień Symmachusa Teodoryk zwołał do Rzymu synod (tzw. „synodus palmaris”), który obradował w 502 roku i uznał Symmachusa za niewinnego. W zachowanych dokumentach czytamy:

w dniu 23 października święty synod, zgromadzony w Rzymie z różnych regionów na rozkaz przesłanego króla Teodoryka, przemówił w imieniu Chrystusa. Skoro autorytet królewski nakazał, aby kapłani z różnych prowincji zebrali się w Rzymie po to, aby święte zgromadzenie

⁴⁷ Zob. poniżej 5. Synody w Hiszpanii.

⁴⁸ Por. SCL 4, s. 29–33.

⁴⁹ Por. Rzym (28 lipca 484), Epist. II, 4–5 (SCL 6, 284).

⁵⁰ Por. SCL 6, 350–365; „Monumenta Germaniae Historica” [dalej: MGH], AA XII, 438–451; cf. PL 62, k. 72–80.

wydało wyrok o tym, w co według słów swych przeciwników uwikłał się papież Symmach, [...] konieczność zmusiła biskupów Ligurii, Emilii czy też Wenecji, których trasa podróży przywiodła przed oblicze władcy, aby spytać króla, z jakiego powodu zechciał zgromadzić ich, ludzi starych, słabych i niedołążnych. Wspomniany król bardzo pobożny odpowiedział uprzejmie, że doniesiono mu rzeczy okropne o czynach papieża Symmacha, a zatem jest rzeczą konieczną, aby synod orzekł, czy zarzuty stawiane przez wrogów są prawdziwe⁵¹.

Wypada dodać, że nawet jeśli król Teodoryk, arianin, prowadził wtedy politykę tolerancyjną wobec katolików – a więc odwrotnie niż Genzeryk i jego następcy w Afryce, którzy prowadzili politykę jedności religijnej opartej na arianizmie i gwarantującej jedność państwa – to z tonu przytoczonych słów synodu może wynikać, że dla biskupów w nim uczestniczących religia króla nie miała w ówczesnej sytuacji większego znaczenia.

Przy okazji warto wspomnieć o synodach pseudo-symmachiańskich, których dokumenty spreparowano po śmierci Symmacha (niektóre dopiero w IX wieku) i przypisano je synodowi z czasów Symmacha, aby dodać powagi omawianym w nich problemom. Wymieńmy synod z roku 503, którego dokumenty powstały po papieżu Hormizdasie (514–523), oraz synod z 1 października 504 o alienacji dóbr kościelnych, obydwa pseudo-symmachiańskie.

W 515 roku Hormizdas zwołał synod za namową króla Teodoryka w celu wybrania posłów do Greków, a następnie w 519 roku w sprawie pojednania ze Wschodem, ten jest jednak wątpliwy.

Synod w 531 roku rozpatrywał odwołanie Stefana, biskupa Larissy, którego Epifaniusz, biskup Konstantynopola, złożył z urzędu, a który odwołał się do biskupa Rzymu, twierdząc, że nie podlega jurysdykcji Kościoła w Konstantynopolu, ale w Tessalonice. Dalsze losy tego biskupa nie są znane.

Za Grzegorza Wielkiego odbyła się seria synodów, które usiłowały reformować duchowieństwo (595, 600, 601). Przy okazji synodów rzymskich zwoływanych przez Grzegorza Wielkiego warto zaznaczyć, że w wyniku jego

⁵¹ PL 67, k. 333: „sub die X calend. Novembrium. Sancta synodus apud urbem Romam ex praecepto gloriosissimi regis Theodorici ex diversis regionibus congregata in Christi nomine dixit: Cum ex diversis provinciis ad urbem Romam convenire sacerdotes regia praecepisset auctoritas, ut de his quae de venerabili papa Symmacho, apostolicae sedis praesule, ab adversariis ipsius dicebantur impingi sanctum concilium iudicaret, Liguriae, Aemiliae, vel Venetiarum episcopis, quos ad praesentiam principis ipse itineris ductus attraxit, consulendi regem incubuit necessitas, quae hos voluisset aetate fractos, debilitate corporis invalidos causa congregari. Respondit praefatus rex piissimus bonae conversationis affectum, plura ad se de papae Symmachi actibus horrenda fuisse perlata, et in synodo oportere tractari, si vera esse inimicorum eius obiectio, iudicatione constaret” (tłum. J. Korpanty, M. Morawski).

działalności papieskiej i synodalnej, jak i splotu okoliczności politycznych, w czwartym roku jego pontyfikatu, czyli w 593 roku, stał się on faktycznym cywilnym władcą Italii, nie przestając być oczywiście biskupem Rzymu. Stało się tak dzięki jego odważnemu wyjściu do bram miasta na spotkanie króla Agilulfa, który oblegał Rzym. W ciągu następnych 10 lat, które pozostały mu do końca życia, przyczynił się do uporządkowania spraw kościelnych w Galii, gdzie w 595 roku ustanowił papieski wikariat w Arles, wzmocnił też więzy z Wizygotami w Hiszpanii⁵², posłał misjonarzy Augustyna, Paulina i Mellitusa do Anglii, którzy zostali tam biskupami Londynu i Yorku i wpłynęli na rozwój Kościoła na Wyspach Brytyjskich⁵³.

W wyniku upadku Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie w V wieku Rzym stawał się sławny nie dzięki swej dawnej świetności politycznej i cesarskiej, ale jako miasto papieskie z grobami apostołów Piotra i Pawła, w którym odbywały się synody dotyczące wszystkich ważniejszych spraw doktrynalnych i politycznych pod przewodnictwem wspomnianych już wybitnych i wielkich papieży, jak Damazy, Leon czy Grzegorz Wielki. Ten ostatni stał się faktycznie nie tylko duchowym przywódcą, ale także cywilnym rządcą Rzymu. Biskupów jako sędziów, urzędników i protektorów miast zatwierdził Kodeks Justyniana, ale idzie tu nie tylko o formalne prawo, gdyż Grzegorz był znakomitym administratorem i zanim został papieżem, był prefektem Rzymu.

Synody w Rawennie. W V wieku wzrosło znaczenie Rawenny, gdy cesarz Honoriusz w 402 roku z powodów strategicznych przeniósł tam stolicę Imperium z Mediolanu. Po upadku imperium zachodniego, za panowania Teodoryka (493–526), Rawenna przeżyła szczytowe momenty swojej wielkości⁵⁴. Jednakże gdy w 584 roku egzarcha Rawenny otrzymał od cesarza zwierzchność nad Italią, ale okazał się nieudolny, biskup Rzymu Grzegorz z konieczności przejął jego rolę.

W 419 roku cesarz Honoriusz, przebywający w Rawennie zwołał tu synod w sprawie uznania wyboru biskupa Rzymu, gdy po śmierci Zozyma mała grupa wybrała Eulaliosa (418–419), a większość Bonifacego (418–422)⁵⁵.

⁵² Zob. poniżej synody w Galii i Hiszpanii.

⁵³ Por. *Libri poenitentiales*, SCL 5, s. 123–231.

⁵⁴ Por. G. Cuscito, *Ravenna. I. Città e archeologia*, [w:] DPAC, k. 2969–2972.

⁵⁵ Por. SCL 4, s. 254; A. Simoncini, *La Chiesa Ravennate*, Ravenna 1964, 165–169; A. Di Bernardino, *Ravenna. II. Concili*, [w:] DPAC, k. 2972n.

Synod z powodu braku zgody biskupów nie był w stanie rozstrzygnąć sporu i cesarz polecił biskupowi Spoleto Achillesowi celebrować Wielkanoc w Rzymie. Gdy Eulaliusz sprzeciwił się temu, wobec jego niesubordynacji Honoriusz uznał Bonifacego.

25 grudnia 498 Teodoryk zwołał synod w celu rozstrzygnięcia, kto powinien być biskupem Rzymu. Po śmierci papieża Anastazego II, gdy wybrano Symmachusa (498–514), senat i mniejszość wybrała Wawrzyńca. Teodoryk i synod poparli Symmachusa jako wybranego wcześniej, choć nastąpiło to tego samego dnia.

Synody w Rawennie nie miały większego znaczenia teologicznego, ale jedynie rozstrzygały spór o ważność wyboru biskupa Rzymu. Świadczą o znaczeniu politycznym Teodoryka i miasta w tamtym czasie.

Synody w Mediolanie. Mediolan w V wieku stracił na znaczeniu politycznym, gdy przeniesiono stolicę Imperium do Rawenny. Poświadczają to między innymi nieliczne synody zwołane w tym mieście w V i VI wieku⁵⁶. W Mediolanie odbyło się wiele ważnych synodów w IV wieku. W latach 345–348 zebrało się kilka synodów w sprawie potępienia Fotyna⁵⁷. W 355 roku zwołał synod cesarz Konstancjusz II, któremu zależało na potępieniu Atanazego z Aleksandrii⁵⁸. W 380 roku pod przewodnictwem biskupa Ambrożego synod rozważał sprawę złamania ślubów przez dziewicę Indycję⁵⁹. W latach 386–393 odbyły się synody potępiające poglądy potępione już przez inne synody. W V wieku synod zebrał się jedynie w 451 roku, w sprawie uznania Chalcedonu, a następny znaczący synod odbył się dopiero w 679 roku, przed Soborem Konstantynopolitańskim III w 680 roku, dla zbadania poglądów monoteletów⁶⁰.

Pozostałe synody włoskie. W V wieku poza Rzymem i Rawenną nie było znaczących synodów w Italii. Jedyne liczące się synody odbyły się w IV wieku: w Rimini w 359 roku w sprawie arian⁶¹, w Akwilei w 381⁶²

⁵⁶ Por. A. Di Bernardino, *Milano. I. Concili*, [w:] DPAC, k. 2245–2247.

⁵⁷ Por. SCL 1, s. 193.

⁵⁸ Por. SCL 1, s. 207.

⁵⁹ Por. SCL 1, s. 295.

⁶⁰ Por. A. Di Bernardino, *Milano. I. Concili*, [w:] DPAC, k. 2246.

⁶¹ Por. SCL 1, s. 226–235.

⁶² Por. SCL 4, s. 1–24.

oraz synod w Capua w 392 o schizmie antiocheńskiej i dziewictwie Maryi przeciwko poglądom Bonozusa, biskupa Sardyki⁶³.

Synody w Galii w V i VI wieku

Galia w V wieku znalazła się pod władzą Merowingów, Burgundów i Wizygotów, którzy zajmowali jej południowo-zachodnią część. W 534 roku terytorium Burgundów przeszło w ręce Merowingów (od rodu Meroweusza żyjącego na terenie dzisiejszej Belgii), których szczyt potęgi przypadł właśnie na VI wiek, a najważniejszą stolicą kościelną stał się wówczas Lyon. Galia liczyła wtedy ok. 70 biskupstw. Jednakże królestwo szarpane sporami rodzinnymi o władzę zakończy się w 752 roku obaleniem przez Pepina II Małego ostatniego z Merowingów, Childeryka III. W VI wieku Kościół ten obradował na wielu synodach merowińskich i wizygockich. Układ sił, granice diecezji i prowincji kościelnych można badać w oparciu o podpisy złożone przez biskupów pod dokumentami poszczególnych synodów⁶⁴.

W 384–385 w Bordeaux obradował synod przeciwko Pryscylianowi i Instancjuszowi⁶⁵. W tej samej sprawie odbył się 1 października 396 roku synod w Nimes⁶⁶. W 419 roku w Valence d’Agen obradował synod przeciwko biskupowi Maksymowi, który nie stawiał się na wiele wcześniejszych wezwań, a był oskarżany o ciężkie przestępstwo⁶⁷. Nie zachowały się dokumenty synodu w Troyes w 429 lub 446 roku przeciwko pelagianom, w sprawie których obradował jeszcze inny synod w Galii, w nieznanym miejscu, w 446 roku⁶⁸.

Ponadto, odbywano synody dotyczące duchownych: w Riez (18 listopada 439) w sprawie niezgodnego z prawem wyboru biskupa; w nieznanym miejscu (444) w sprawie Celidoniusza, biskupa Besançon; w Vienne (449) dokonano wyboru następcy Hilarego z Arles, biskupa Raweniusza;

⁶³ Por. SCL 4, s. 53–57.

⁶⁴ Por. C. Munier, *Concilia Galliae*, A. 314 – A. 506, Corpus Christianorum, Series Latina [dalej: CCL] 148, Turnhout 1963; C. De Clercq, *Concilia Galliae*, A. 511 – A. 695, CCL 148A, Turnhout 1963; Sch 353 i 354 (Paris 1989; tłumaczenie tylko synodów merowińskich i dwóch burgundzkich); *Patrologia. I Padri latini (secoli V–VIII)*, t. IV, red. A. Di Bernardino, Marietti, Genova 1996, s. 509–512.

⁶⁵ Por. SCL 4, s. 34n.

⁶⁶ Por. SCL 4, s. 69–71.

⁶⁷ Por. SCL 4, s. 276n.

⁶⁸ Por. SCL 4, s. 314. Synody po 431 roku podają według SCL 6, który jest w druku.

w Arles (449–461) (III) w sprawie Faustusa, opata klasztoru na wyspie Lerins; w Narbonne (458/459?) w sprawie prezbiterów Sabiniana i Leona; w Tours (18 listopada 461) o czystości duchownych; w Arles (463) w sprawie metropolity Vienne, Mamerta, który nadużył kompetencji, ustanawiając biskupa w mieście należącym do jurysdykcji Arles; w Bourges (472) synod wybrał nowego biskupa.

Sprawy dyscyplinarne podjęto: w Orange (8 listopada 441); w Vaison (13 listopada 442). W Angers (4 października 453) synod prowincjalny ustanowił biskupa Talazjusza oraz ustanowił kanony dyscyplinarne. Podobnie w Vannes w Bretanii (461), po synodzie w Tours (461), biskupi zebrali się przy okazji konsekracji Paternusa, biskupa Vannes, oraz zajęli się sprawami dyscyplinarnymi.

W Arles (ok. 470) synod pod przewodnictwem bpa Leoncjusza potępił poglądy predystynacjonistów, na których czele stał prezbiter Lucidus z Prowansji. W tej samej sprawie obradował synod w Lyonie (475–480).

Ponadto istnieje kolekcja praw, zwana II synodem w Arles, która powstała po 442 roku a przed 506. Stanowi ona zbiór 56 kanonów pochodzących między innymi z synodów w: Arles (314), Nicei (325), Orange (441) i Vaison (442). W trudnym do ustalenia dzisiaj miejscu w Galii w 451 obradował pod przewodnictwem Raweniusza z Arles synod biskupów prowincji Vienne, Narbonnes i Alpes Maritimae. Wątpliwy pozostaje synod w Vienne (474), na którym rzekomo ustalono odmawianie wezwań litanijnych w trzech dniach poprzedzających święto Wniebowzięcia. Źródła mówią jednak, że wprowadził to sam bp Mamert, a nie synod.

Ok. 475 roku w Galii sporządzono w oparciu o różne źródła tak zwane *Statuta ecclesiae antiqua*⁶⁹. CollHisp przypisała je synodowi plenarnemu dla Afryki, który miał się rzekomo odbyć w Kartaginie 8 listopada 399 roku (tzw. czwarty synod kartagiński). Poprzez swoją obecność w zbiorach kanonicznych tekst ten wywierał silny wpływ na Kościół galijsko-rzymski w drugiej połowie V wieku.

Z przełomu V i VI wieku trzeba wspomnieć o synodach w Reims. 25 grudnia 498 odbył się synod z okazji chrztu króla Chlodowika (?); w 514 roku synod przesłuchał pewnego biskupa ariańskiego w obecności św.

⁶⁹ Por. Ch. Munier, *Statuta ecclesiae antiqua*, [w:] DPAC, k. 3304–3306; por. także SCL 6, 261n.; CCL 148, s. 162–188.

Remigiusza, legata papieskiego. Podobnie w 517 roku synod biskupów galijskich z udziałem św. Remigiusza skłonił do ortodoksyjnego wyznania wiary pewnego zagorzałego arianina.

Z punktu widzenia rozwoju i sposobu przeprowadzania synodów szczególnie interesują nas tak zwane synody królewskie.

W aktach synodu w Agde (506), w prologu, czytamy: „Gdy w imię Pana, za pozwoleniem naszego pana, czcigodnego, wspaniałego i pobożnego króla, święty synod zebrał się w mieście Agde”; a w prologu drugim: „W roku dwudziestym drugim panowania króla Alaryka”⁷⁰. W kanonie 35: „Gdyby biskup metropolita skierował do biskupów prowincjalnych listy, w których zapraszałby ich albo na ordynację najwyższego kapłana, albo na synod, to niech nie zwlekają z przybyciem na określony dzień, odłożywszy wszystkie sprawy, chyba że powstrzymuje ich ciężka choroba albo rozkaz króla”⁷¹. Znamienne jest także zakończenie (kan. 48: „najpierw składajmy dzięki Bogu, a potem panu naszemu królowi Alarykowi, prosząc o Boże miłosierdzie, abyśmy mogli na Bożą chwałę czynić to samo przez wiele lat z rozkazu i za pozwoleniem wspomnianego wyżej króla”⁷²).

Podobnie synod w Orleanie (10 lipca 511), porządkujący sprawy dyscyplinarne Kościoła, został zwołany przez króla Chlodwiga po zwycięstwie nad Wizygotami. W liście synodu skierowanym do króla czytamy: „Do swego pana, syna Kościoła katolickiego, Chlodwiga, najdostojniejszego króla, wszyscy kapłani, którym nakazaliście przybyć na synod. Ponieważ tak wielka troska o pełną chwałę wiarę pobudza was do kultu religii katolickiej, że z życzliwością kapłańską i umysłu nakazaliście, by kapłani zebrali się w jedno dla omówienia niezbędnych spraw, stosownie do zapytania waszej woli i według punktów, które przedłożyliście, odpowiedzieliśmy rozstrzygnięciem zgodnie z naszym zapatrywaniem. Tak że jeśli to, co my postanowiliśmy, także wasz sąd potwierdza jako słuszne,

⁷⁰ CCL 148, s. 192: „Cum in nomine Domini ex permissu domini nostri gloriosissimi magnificentissimi piissimique regis in Agatensi civitate sancta synodus convenisset [...] Anno vicesimo secundo Alarici regis sub die III Idus Septembris cum in Dei nomine in civitate Agathensi convenissemus”

⁷¹ CCL 148, s. 208: „Si metropolitanus episcopus ad comprovinciales episcopos epistolas direxerit, in quibus eos aut ad ordinationem summi pontificis aut ad synodum invitet, postpositis omnibus, excepta gravi infirmitate corporis aut praeceptione regia”

⁷² CCL 148, s. 212: „Et quia in nomine Domini omnibus salubriter constitutis synodus in pace dimittitur, gratias Deo primitus, deinde domino nostro regi Alarico agamus, orantes divinam clementiam ut haec eadem facere in honore Domini per multos annos, praefato rege iubente et permittente, possimus”

zgoda takiego króla i pana większą powagą zatwierdzi do przestrzegania orzeczenie takich kapłanów”⁷³. W kanonie 4 znajdujemy stwierdzenie, że: „Trzeba przestrzegać, aby żaden świecki nie był pochopnie przypisywany do urzędu duchownego, chyba że na rozkaz króla albo z woli rządcy prowincji”⁷⁴. A w kanonie 7 czytamy: „Żeby duchowni bez listów uwierzytelniających swego biskupa nie przystępowali do króla”⁷⁵, co wyraźnie nawiązuje do kanonów wcześniejszych synodów zabraniających udawania się do cesarza bez zgody biskupa⁷⁶. Król zajmuje tu teokratyczne miejsce w Kościele. To on zwołał biskupów w trosce o wiarę i katolicyzm, to on zaproponował punkty obrad i on został poproszony o zatwierdzenie przyjętych postanowień.

Synod w Saint-Maurice, w dzisiejszej Szwajcarii (ok. 515), zwołano z okazji odnowienia klasztoru i kościoła św. Maurycego przez króla Zygmunta z Burgundii.

Podobnie synod w Epaone (6–15 września 517) został zwołany przez metropolitę Vienne po dojściu do władzy katolickiego księcia Zygmunta w 516 roku. Okazał się on jednym z najważniejszych synodów królewskich VI wieku dla Burgundii, bo następne odbywały się już pod panowaniem Franków w Orleanie.

Synod w Lyonie (518–523), w którym wzięli udział ci sami biskupi co w Epaone, uznał zgodnie z kan. 30 z Epaone za nieważne – ku oburzeniu króla Zygmunta z Burgundii – małżeństwo Stefana, odpowiadającego za finanse, z Palladią, siostrą jego zmarłej żony. W aktach czytamy: „Gdyby król przerwał komunię z biskupami. Gdyby najznakomitszy król przerwał komunię z Kościołem czy kapłanami, dając mu sposobność przyjscia na łono świętej matki, święci zwierzchnicy kościelni niech zbiorą się bez

⁷³ CCL 148A, s. 4–19; SCh 353, s. 71–89: „Domino suo catholicae ecclesiae filio Chlothovecho gloriosissimo regi omnes sacerdotes, quos ad concilium venire iussistis. Qui tanta ad religionis catholicae cultum gloriosae fidei cura vos excitat, ut sacerdotalis mentis affectum sacerdotes de rebus necessariis tractaturos in unum collegi iusseritis, secundum voluntates vestrae consultationem et titulos, quos dedistis, ea quae nobis visum est definitione respondimus; ita ut, si ea quae nos statuimus etiam vestro recta esse iudicio comprobantur, tanti consensus regis ac domini maiori auctoritate servandam tantorum firmet sententiam sacerdotum”

⁷⁴ CCL 148A, s. 6: „ut nullus saecularium ad clericatus officium praesumatur nisi aut cum regis iussione, aut cum iudicis voluntate”

⁷⁵ CCL 148A, s. 6: „Ut clerici sine commendatitii episcopi sui ad regem non accedant”

⁷⁶ Por. Antiochia (341), kan. 11–12; Sardyka (343), kan. 9 (SCL 1, 138. 151); Kartagina 407, RECarth 106 (SCL 4, s. 162).

žadnej zwłoki w klasztorach, jak każdemu będzie wygodnie, aż pan, nakłoniony modlitwami świętych, stosownie do swej władzy i pobożności raczy przywrócić nienaruszony pokój dla zachowania pełni miłości. Tak, aby nikt wcześniej nie wyszedł z klasztoru, w którym wybrał mieszkanie, niż wszystkim w ogóle braciom zostanie przyrzeczony i oddany pokój”⁷⁷. A już po podpisach dodano: „Idąc również za orzeczeniem najdosłowniejszego króla okazaliśmy ten umiar, żeby wspomnianemu Stefanowi czy też Palladii aż do modlitwy wiernych, którą czyta się po Ewangelii, udzielić miejsca na modlitwę w miejscach świętych”⁷⁸. Ten dodatek podpisali ponownie obecni bez dwóch osób.

Na początku VI wieku kilku synodom przewodniczył Cezary z Arles: w Agde w 506 roku (od 507 roku teren był pod panowaniem Teodoryka); w Arles (524) z okazji poświęcenia kościoła NMP; synodom dyscyplinarnym w Carpentras w 527 i Vaison w 529; synodowi dogmatycznemu dotyczącemu łaski i wolnej woli w Orange w lipcu 529⁷⁹.

Synod w Orleanie (23 stycznia 533) zwołany został przez trzech królów, synów zmarłego Chlodowiga I: Thierrego I, króla Metz; Childeberta I, króla Paryża oraz Clotara I, króla Soissons⁸⁰. Za zgodą króla Teodeberta, syna Teodoryka, odbył się także synod w Clermont (8 listopada 535)⁸¹. Synod generalny w Orleanie (7 maja 538) zebrał biskupów z królestw Childeberta i Teodoberta⁸², a w Orleanie IV (14 maja 541) zgromadził biskupów królestwa

⁷⁷ Sch 353, s. 128; CCL148A, 39: kan. I (3): „Si rex ab episcoporum communione se suspenderit. Quod si se rex praecellentissimus ab ecclesiae vel sacerdotum communione ultra suspenderit, locum ei dantes ad sanctae matris gremium veniendi, sancti antistites in monasteriis se absque ulla dilatione, prout cuique fuerit opportunum, recipiant, donec pacem dominus integram ad caritatis plenitudinem conservandam sanctorum flexus praecibus restituere pro sua potentia vel pietate dignetur. Ita ut non unus quicumque prius de monasterio, in quo elegerit habitare, discedat, quam cunctis generaliter fratribus fuerit promissa vel reddita”

⁷⁸ CCL 148A, s. 41; Sch 353, s. 134: „Domni quoque gloriosissimi regis sententia secuti id temperamenti praestitemus, ut Stephano praedicto vel Palladiae usque ad orationem plebis, quae post evangelia legitur, orandi in locis sanctis spatium praestaremus”

⁷⁹ Por. CCL 148A, s. 53n.

⁸⁰ Por. Sch 353, s. 194. W dokumencie czytamy: „Cum ex praeceptione gloriosissimorum regum in Aurilianensem urbem de observatione legis catholicae tractaturi Deo auxiliante convenimus ibique...”, (CCL 148A, s. 99; Sch 353, s. 196).

⁸¹ Por. CCL 148A, s. 104n; Sch 353, s. 211n.

⁸² Por. Sch 353, s. 227n.; CCL 148A, s. 113n.

Franków. Podobnie, następny synod w Orleanie V (28 października 549) zwołał król Franków Childebert w sprawie pomawianego Marka, biskupa Orleanu⁸³.

W Galii, podobnie jak i w innych Kościołach na Zachodzie, odbywały się w VI wieku także typowe synody, które zajmowały się sprawami dyscyplinarnymi i duchowieństwa. Wymieńmy synod w Vaison (5 listopada 529)⁸⁴, w Valentinum (ok. 529) w prowincji Vienne w Królestwie Burgundzkim, w Marsylii (26 maja 533) w prowincji Arles, który złożył z urzędu Contumeliusa, biskupa Riez, za zbytek i marnowanie dóbr kościelnych⁸⁵.

W Galii w VI wieku powstał nowy typ synodu, który określa się mianem synodu królewskiego. Zazwyczaj posiadał on większą rangę aniżeli synody prowincjalne, gdyż obejmował terytorium całego królestwa, ale mniejszą niż sobory. Zwoływał je i przewodniczył im król, podobnie jak soborom – cesarz. Synody te w praktyce przejęły zadania synodów prowincjalnych. W Galii wygasły w VII wieku po śmierci Dagoberta I (639), wraz z upadkiem centralnej władzy. Jakkolwiek były to synody królewskie i episkopaty zgromadzone wokół króla zależały od jego woli i nastrojów, to powyższe ich omówienie pokazuje, że próbowały i często faktycznie decydowały w sprawach religijnych.

Synody w Hiszpanii od V do VII wieku

W Hiszpanii w V i VI wieku było około 70 biskupstw. Synody dzieli się tradycyjnie na hiszpańsko-rzymskie i hiszpańsko-wizygockie⁸⁶. Umownie rzymskimi nazywa się synody odbyte przed nawróceniem się Wizygotów na katolicyzm. Po inwazji Wizygotów na Hiszpanię Kościół hiszpański podzieliła kontrowersja ariańska, ale nie tyle w sensie dogmatycznym, jak odbywało się to w Kościele w basenie Morza Śródziemnego w IV wieku, co społecznym i politycznym, bo Wizygoci byli arianami. W zasadzie prowadzili oni politykę tolerancyjną wobec katolików, którzy w 527 roku mogli odbyć synod. Po opanowaniu całego terytorium Hiszpanii król Leowigild (567–586) dążył do jedności religijnej opartej na wierze ariańskiej na zwołanym przez siebie synodzie biskupów ariańskich w 580 roku w Toledo. Jednakże

⁸³ Por. SCh 353, s. 297n.; CCL 148A, s. 147n.

⁸⁴ Por. CCL 148 A, s. 77n.

⁸⁵ Por. CCL 148A, s. 84n.

⁸⁶ Por. *Patrologia. I Padri latini (secoli V – VIII)*, t. IV, red. A. Di Berardino, Marietti, Genova 1996, s. 512–514.

jego synowie (najpierw Hermenegild, a później Rekkared) nawracają się na katolicyzm i trzeci synod w Toledo w 589 roku (a pierwszy hiszpańsko-wizygocki) rozpoczyna okres ścisłego współdziałania państwa i Kościoła w Hiszpanii pod rządami królów wizygockich. Papieże Symplicjusz, Feliks i Hormizdas, panujący w latach 468–523, będą popierać biskupa Sewilii, ale w praktyce Toledo stanie się faktycznym centrum Kościoła w Hiszpanii, o charakterze ścisłym narodowym, z dużą autonomią wobec Rzymu, z którym wzajemne relacje ograniczono do minimum⁸⁷.

Wspomniana współpraca państwowo-kościelna przejawia się w szczególny sposób w synodach narodowych w VII wieku, gdy w latach 633–702 (a więc praktycznie do najazdu Arabów) zbierze się ich w Toledo piętnaście. Często brał w nich udział władca, który je zwoływał, proponował tematy i zatwierdzał uchwalone dokumenty i kanony. W ten sposób miały one także rangę prawa cywilnego.

Prestiż innych stolic biskupich w Hiszpanii zależał od osobowości zajmujących je biskupów. Z synodów w innych miastach warto wspomnieć synod w Galicji (447) przeciwko pryscylianom; w Tarragonie (465) pod przewodnictwem Askaniusza w sprawie Sylwana, biskupa Calahorra, który dążył do objęcia stolicy w Barcelonie, o czym poinformowano papieża Hilarego (461–468); synod w Tarragonie (516), który zajął się sprawami dyscyplinarnymi; synod siedmiu biskupów pod przewodnictwem Jana, metropolity Aragonii, w Geronie (8 czerwca 517), w siódmym roku panowania króla Teodoryka, poświęcony sprawom dyscyplinarnym; synod w Leridzie (546); w Saragossie (592, 691); synody w Sewilli (590, 619, 624); w Barcelonie (540, 599); w Bradze (538, 561, 572, 675).

Synody tolekańskie. Pierwszy synod w Toledo znany nam z zachowanych dokumentów, jak już wspominaliśmy, odbył się w 400 roku. Był to synod antypryscyliański⁸⁸. Drugi synod w Toledo (527), prowincjalny, pod przewodnictwem biskupa Toledo zajmował się sprawami dyscyplinarnymi. W 580 roku odbył się w Toledo wspomniany już synod ariański zwołany przez wizygockiego króla Leowigilda w celu proklamowania jedności Hiszpanii opartej na wierze ariańskiej.

⁸⁷ Por. P. de Luis, hasła *Spagna e Portogallo* oraz *Toledo* [w:] DPAC, k. 3265–3267, 3471n.

⁸⁸ Por. SCL 4, s. 120–133.

Serię synodów wizygockich otwiera trzeci synod w Toledo w 589 roku, zwołany przez króla Rekkareda. Dekret królewski potwierdził wszystkie przyjęte dokumenty i kanony synodalne, a synod uznał ścisły związek polityczny i religijny Hiszpanii oraz współpracę pomiędzy Kościołem a państwem. Uczestniczyło w nim 5 delegatów z całego Królestwa Wizygotów.

W 597 roku odbył się w Toledo synod generalny, niewliczany do numerowanej serii synodów toledańskich. Zajmowano się na nim sprawami dyscyplinarnymi. Dwa zachowane kanony poruszają kwestie czystości kapłańskiej oraz administracji kościelnej. Podobnie synod prowincjalny w 610 roku potwierdził dekret wizygockiego króla Gundemara, który ogłaszał Toledo metropolią.

W 633 roku obradował czwarty synod generalny w Toledo pod przewodnictwem św. Izydora. Uchodzi on za jeden z najważniejszych synodów toledańskich: 75 kanonów, wyznanie wiary z *Filioque*⁸⁹, unifikacja rytów liturgicznych całej Hiszpanii. W kanonie 3 postanowiono, że dla rozwiązywania problemów kościelnych należy zwoływać synody generalne.

Piąty synod generalny w Toledo (636) zwołał król. W siedmiu na dziewięć zachowanych kanonów jest mowa o królu, jego rodzinie i sukcesji królewskiej, czyli krótko mówiąc, pojawia się podłoże polityczne. Podobne tło znajdujemy także w szóstym synodzie generalnym w Toledo (638), mimo że bardziej zajmuje się on kwestiami kościelnymi aniżeli poprzedni.

Siódmy synod generalny (646) ustanowił formę synodu stałego w Toledo, coś w rodzaju bizantyjskiego synodu endemicznego w Konstantynopolu. W kanonach zapisano surowe kary dla rebeliantów i zdrajców.

Ósmy synod generalny (653) wydał 12 kanonów w odpowiedzi na *Tomus* królewski. Podpisali go, oprócz biskupów, po raz pierwszy opaci i inni obecni.

Dziewiąty był synodem prowincjalnym (655) i obradował o administrowaniu dobrami kościelnymi z udziałem 4 możnowładców.

Dziesiąty synod generalny (656) złożył z urzędu Potamiusza, biskupa Bragi, i mianował nowego, a jedenasty, będący synodem prowincjalnym (675), pozostawił 16 kanonów dyscyplinarnych i wyznanie wiary.

Synodom XII–XV przewodniczył Julian, od 680 roku biskup Toledo⁹⁰. Dwunasty synod generalny (681) został zwołany przez króla Erwigia w celu

⁸⁹ O ile słowo to w dokumentach synodu z 589 roku jest interpolicją.

⁹⁰ Por. M. Díaz y Díaz, *Giuliano di Toledo*, [w:] DPAC, k. 1611n.

zatwierdzenia przejęcia przez niego tronu po złożeniu Wamby. Uczestniczyli w nim delegaci i możnowładcy dworu królewskiego. Synod, a szczególnie nowy biskup Toledo Julian, poparł nowego, zaprzyjaźnionego z nim króla, a w kanonie 6 stwierdził, że do metropolity Toledo należy konsekrowanie wszystkich biskupów królestwa, potwierdzając w ten sposób swoje prymasostwo. Spowodowało to konflikt z Rzymem. Trzynasty synod prowincjalny (683) promulgował 13 kanonów, z których 6 dotyczy spraw politycznych. Czternasty synod prowincjalny (684) został zwołany zamiast synodu generalnego, o który bezskutecznie prosił Leon II. Synod przyjął w imieniu Kościoła w Hiszpanii dokumenty Soboru Konstantynopolitańskiego III z 680–681 roku oraz *Apologeticum* Juliana, biskupa Toledo. Piętnasty synod generalny (688) zatwierdził dla wszystkich prowincji nowe pismo biskupa Juliana, ostro krytykujące teologów rzymskich i powstałe na bazie *Apologeticum*, w którym Benedykt II zakwestionował niektóre sformułowania. Brali w nim udział delegaci i możnowładcy dworu królewskiego.

Szesnasty synod generalny (693) sformułował 11 kanonów o charakterze religijnym i cywilnym. Podobnie jak w wielu poprzednich, brali w nim udział możnowładcy. Akta synodu opublikowano w dokumentach królewskich.

Siedemnasty synod generalny (694) zostawił 8 kanonów, z których dwa ostatnie mówią o protekcji rodziny królewskiej.

O ostatnim, osiemnastym synodzie w Toledo (702) wiadoma jest tylko liczba jego uczestników. Na jej podstawie, porównując z wcześniejszymi, uważa się go za synod generalny.

Wizygockie synody królewskie (generalne) w Toledo zajmowały się nie tylko sprawami kościelnymi, ale podejmowały też kwestie polityczne. Zwoływał je król, przewodniczył biskup Toledo, miasta uczynionego stolicą prymasowską Hiszpanii. Przyjmowano kanony dotyczące prawa świeckiego oraz wydawano orzeczenia w sprawach wiary, w przeciwieństwie do synodów galijskich. Przesyłano je wprawdzie do Rzymu, ale nie przyjmowano korekt ze strony papieża.

Synody w Afryce w V i VI wieku

Sytuacja Kościoła w Afryce była odmienna od tej na kontynencie. Wyznaczała ją kontrowersja z donatystami, których charakteryzowały silne

tendencje nacjonalistyczne i niechęć wobec Rzymian. Wystarczy tu przypomnieć dzieje braci Gilda i Ferma, synów Nubela, przywódcy szczepów z Mauretanii. Gdy ten drugi sprzeciwił się władzom rzymskim w 372, jego brat walczył z nim, ale później w latach 392–394 nie wsparł Teodozjusza I podczas rewolty Eugeniusza, a następnie zaprzyjaźniwszy się z Ottatem, biskupem donatystą, stał się ich zwolennikiem aż do poparcia Wschodu przeciwko władzom Zachodu jesienią 397 roku⁹¹.

Odmienność tę kształtowała postawa wybitnej osobowości Tertuliana z przełomu II i III wieku oraz działalność pisarska i synodalna, jaką prowadził w Kartaginie św. Cyprian⁹². Z synodów z pierwszej połowy IV wieku na uwagę zasługują: synod apostatów w Cyrcie w 305 roku⁹³; synody donatystów w 312 oraz ok. 335⁹⁴; synod przeciwko donatystom za Konstansa ok. 348⁹⁵.

Następnym synodem, którego dokumenty się zachowały, jest synod generalny dla Afryki w Kartaginie z 16 czerwca 390 roku pod przewodnictwem biskupa Genekliusza. Wszystkie jego kanony dotyczą spraw kościelnych, a w kan. 12 podkreślono, by nikt nie ustanawiał biskupów bez zgody metropolity⁹⁶.

Zachowane u Augustyna teksty synodów donatystów z Cabarsussi w 393 roku oraz z Bagaï w Numidii w 394 roku poświadczają ich wewnętrzne podziały po śmierci ich drugiego po Donacie biskupa, Parmeniana (361–392), którego konflikt z Tykoniuszem już za jego życia o mało nie doprowadził do wewnętrznej schizmy. Pierwszy zgromadził maksymianistów i obrał przeciwko Primianowi, donatyście z Kartaginy, a drugi w obronie Primiana przeciwko Maksymianowi⁹⁷.

Synod w Hipponie w 393 roku ustanowił kanony dyscyplinarne, które zaginęły, ale które znamy ze skrótu zwanego *Breviarium Hipponense*, sporządzonego przez biskupów Byzaceny i przyjętego na synodzie w Kartaginie

⁹¹ Por. W. H. C. Frend, *Gildone*, [w:] DPAC, k. 1514–1516.

⁹² Por. SCL 1, s. 4, 6–41. Kolekcje kanoniczne afrykańskie omówione są pokrótce w: *Patrologia. I Padri latini (secoli V - VIII)*, t. IV, red. A. Di Berardino, Marietti, Genova 1996, s. 506–509.

⁹³ Por. SCL 1, s. 48–49.

⁹⁴ Por. SCL 1, s. 62, 93.

⁹⁵ Por. SCL 1, s. 193–199.

⁹⁶ Por. SCL 4, s. 47–52 (kan. 12, s. 52).

⁹⁷ Por. SCL 4, s. 57–60 oraz 64–66.

28 sierpnia 397 roku. Ponadto, w Hipponie uchwalono coroczne zwoływanie synodu plenarnego dla Afryki⁹⁸.

Nic dziwnego, że nastąpiła wówczas wzmożona aktywność synodalna Kościoła w Afryce, większa niż w jakimkolwiek innym Kościele na Zachodzie, łącznie z Rzymem. Niewątpliwie było to też zasługą biskupa Aureliana, który przewodził Kościołowi kartagińskiemu w latach 391–428. Dopiero inwazja Wandalów w 429 roku praktycznie ją zakończyła⁹⁹.

Zachowała się notatka z synodu w Kartaginie w 394 roku, który wyznaczył delegatów na synod w Hadrumetum¹⁰⁰ oraz notatka z synodu w Kartaginie z 26 czerwca 397¹⁰¹. Synod obradujący w Kartaginie 13 i 28 sierpnia 397 roku zebrał i uporządkował kościelne prawodawstwo w oparciu o wcześniejsze synody. Jego akta zachowały się w kolekcji RECarth oraz CollHisp i zawierają między innymi *Nicejskie wyznanie wiary*, *Breviarium Hiponense* oraz własne postanowienia¹⁰².

W Kartaginie 27 kwietnia 399 roku obradował synod w sprawie prawa o azylu w kościołach¹⁰³; 15/16 czerwca 401 w sprawie donatystów¹⁰⁴; 13 września 401 w sprawach dyscyplinarnych¹⁰⁵; w 401 roku według CollHisp miał obradować rzekomy piąty synod w Kartaginie¹⁰⁶, którego akta sporządzono przede wszystkim z synodów kartagińskich z 16 czerwca i 13 września 401 roku oraz z 25–30 maja 419. Podobnie jest z czwartym synodem, który CollHisp datuje na 8 listopada 398 roku, a więc na czas, gdy wspomniany Gildo otwarcie sprzeciwił się imperatorowi i synod plenarny dla Afryki nie mógł się odbyć wówczas w Kartaginie, a jego akta są faktycznie kompilacją z ok. 475 roku sporządzoną w Galii i zwaną *Statuta ecclesiae antiqua*¹⁰⁷.

⁹⁸ Por. BrevHipp 5 (SCL 4, s. 74). Tekst BrevHipp w SCL 4, s. 73n.; krótkie omówienie kanonów – por. Ch. Munier, *Ippona*, [w:] DPAC, k. 1803–1804 oraz L. Dattrino, *Breviarium Hipponense*, [w:] DPAC, k. 558n.

⁹⁹ O Wandalach por. J. Strzelczyk, *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, Warszawa 1992, s. 100n.

¹⁰⁰ Por. SCL 4, s. 66.

¹⁰¹ Por. SCL 4, s. 71.

¹⁰² Por. SCL 4, s. 71–99.

¹⁰³ Por. SCL 4, s. 102. O prawie azylu – por. *Codex Theodosii XVI*, 10, 15 (Sch 539).

¹⁰⁴ Por. SCL 4, s. 134–138.

¹⁰⁵ Por. SCL 4, s. 138–144.

¹⁰⁶ Por. SCL 4, s. 144n. Synody kartagińskie numerowane od I do VI według CollHisp – por. SCL 4, s. 757.

¹⁰⁷ Por. SCL 6, 261n.; CCL 148, s. 162–188.

W Milevi 27 sierpnia 402 roku odbył się synod ogólny z udziałem biskupa Aureliana w sprawach dyscyplinarnych i relacji pomiędzy biskupami¹⁰⁸.

Kolejny synod plenarny Afryki odbył się 25 sierpnia 403 roku w Kartaginie¹⁰⁹. Omawiano na nim sprawy dotyczące biskupów poszczególnych prowincji oraz procedurę spotkań z donatystami. Kwestie te poruszano na kolejnych dwóch synodach plenarnych w Kartaginie 16 czerwca 404 oraz 23 sierpnia 405 roku, gdy postanowiono wysłać poselstwo do cesarza z podziękowaniem za podjęte działania przeciwko donatystom¹¹⁰. Na synodzie plenarnym w Kartaginie 13 czerwca 407 roku postanowiono, żeby synody plenarne zwoływano tylko w przypadku konieczności i w sprawach wspólnych, a nie tak jak dotychczas każdego roku¹¹¹. Decyzję taką uzasadniano zmęczeniem biskupów. W myśl tej zasady w Kartaginie odbyły się następne synody prowincjalne: 16 czerwca oraz 13 października 408 roku, które wysłały poselstwo do Rawenny w sprawie pogan i heretyków, jak również 15 czerwca 409 roku, gdy postanowiono, aby biskupi nie rościli sobie prawa do homagium¹¹²; 14 czerwca 410 roku przeciwko donatystom¹¹³. W dniach 1–8 czerwca 410 roku obradowała w Kartaginie konferencja biskupów¹¹⁴.

Od roku 411 kwestie dyscyplinarne zeszły na plan drugi w czasie obrad synodalnych wobec nowych i starych wyzwań doktrynalnych, którymi stała się kontrowersja pelagiańska i sprawa prezbitera Apiariusza. W sprawie pelagiańskiej obradował synod w Kartaginie w 411 roku¹¹⁵, a w Konstantynie (Circie) w 412 w sprawie donatystów¹¹⁶, którzy następnie również zebrali się na synodzie w Kartaginie w 414–419 roku¹¹⁷; w sprawie pelagiańskiej – w Kartaginie i w Milevi w 416 roku¹¹⁸, i znowu w Kartaginie pod koniec

¹⁰⁸ Por. SCL 4, s. 145–147.

¹⁰⁹ Por. SCL 4, s. 148–150.

¹¹⁰ Por. SCL 4, s. 155–158; podziękowanie – por. s. 158, w. 16n.

¹¹¹ Por. RECarth, 95 (SCL 4, s. 159); dokumenty synodu – por. SCL 4, s. 158–163.

¹¹² Por. SCL 4, s. 163n.

¹¹³ Por. SCL 4, s. 184n.

¹¹⁴ Tekst wydany w CCL 149 oraz 220.

¹¹⁵ Por. SCL 4, s. 185–192.

¹¹⁶ Por. SCL 4, s. 193–199.

¹¹⁷ Por. SCL 4, s. 199.

¹¹⁸ Por. SCL 4, s. 220–235.

417 roku¹¹⁹. Zachowały się notki z synodów prowincji Byzacena w Sufetula, Marazana, Thusdrum, Thelepta, Thenae, Septimunicum i Macri z lat 417–418¹²⁰. 1 maja 418 odbył się synod plenarny w Kartaginie z udziałem ponad 200 biskupów w sprawie pelagian i donatystów, a przy okazji uregulowano także kwestie dyscyplinarne, postanawiając między innymi, aby duchowni odwoływali się wyłącznie do prowincji i synodów plenarnych w Afryce, a nie w krainach zamorskich¹²¹. Nie wymieniono Rzymu, ale wiadomo, że duchowni odwoływali się właśnie tam. Świadczy o tym synod w Byzacenie w 418¹²² oraz synod plenarny Afryki w Kartaginie 25–30 maja 419 roku, w którym uczestniczyło 217 biskupów pod przewodnictwem Aureliana, zwołany w sprawie prezbitera Apiariusza, który ekskomunikowany przez własnego biskupa Urbana za rozwiązłe życie, odwołał się do Rzymu¹²³. W odpowiedzi Rzym powołał się na kanony Soboru Nicejskiego I, ale faktycznie były to kanony z synodu w Sardyce w 343 roku, które w Rzymie już tradycyjnie dołączano do kanonów nicejskich. Synod kartagiński poprosił o przesłanie kodeksów soboru w Nicei i wkrótce je otrzymał¹²⁴. Na sesji 30 maja 419 synod zatwierdził normy prawne, które obowiązywały przez następne wieki. Z następnego synodu generalnego w Kartaginie z 13 czerwca 421 roku dokumenty się nie zachowały¹²⁵, ale wiemy, że sprawa Apiariusza nie zakończyła się wraz z synodem w 419 roku, bo został on później ponownie ekskomunikowany i ponownie odwołał się do Rzymu. Sprawą zajął się synod w Kartaginie w 424/425 roku, ostro stwierdzając w jedynym zachowanym kanonie, aby „nikt nie ważył się odwoływać do Kościoła rzymskiego”¹²⁶. W liście do papieża Celestyna zaś powtórzono kwestię nieautentycznych akt Soboru Nicejskiego i poproszono, aby Rzym nie angażował się w Afryce w obronę duchownych podobnych do Apiariusza¹²⁷.

¹¹⁹ Por. SCL 4, s. 240.

¹²⁰ Por. SCL 4, s. 240–246; kolekcja kanoniczna Ferrando (tekst w CCL 149, s. 284–311) często odwołuje się do synodów, które obradowały w Byzacenie w V i VI wieku, bez podania daty.

¹²¹ Por. SCL 4, s. 246–252; apelacje duchownych – por. RECarth 125 (SCL 4, s. 252).

¹²² Por. SCL 4, s. 253n.

¹²³ Por. SCL 4, s. 254–275.

¹²⁴ Por. SCL 4, s. 271–273.

¹²⁵ Por. SCL 4, s. 284.

¹²⁶ SCL 4, s. 294, w. 25: „Ut nullus ad Romam ecclesiam audeat appellare”

¹²⁷ Por. SCL 4, s. 297.

W Kartaginie odbył się jeszcze prawdopodobnie synod w 426 roku w sprawie mnicha galijskiego Leporiusza, wyrzuconego z klasztoru za pelagianizm¹²⁸. W Hipponie zaś Augustyn zwołał 26 września 426 roku synod diecezjalny, na którym wbrew zwyczajowi¹²⁹ zaproponował na swojego następcę prezbitera Herakliusza¹³⁰. 24 września 427 roku w Hipponie obradował synod plenarny dla Afryki pod przewodnictwem Aureliana. Potwierdzono na nim kanony z poprzednich synodów, zwłaszcza z Kartaginy z 419 i z 427 roku¹³¹.

Inwazja Wandalów w 429 roku zakończyła aktywność synodalną w północnej Afryce. Wielu chrześcijan zostało zesłanych na Sycylię, zwłaszcza gdy w 455 roku wyspa ta przeszła pod panowanie Wandalów za Genzeryka. Wówczas biskupi afrykańscy odbywali synody na Sycylii. Tematem obrad jednego z nich w latach 521–523, z udziałem Fulgencjusza z Ruspe, była nauka o łasce. On też napisał obszerny traktat na ten temat. Zapewne w odbywały się tam jeszcze synody mniejszych miejscowościach, jak na przykład w Byzacenie w 504 lub 507 roku synod dotyczący ustanawiania biskupów w Afryce okupowanej przez Wandalów, gdy ich król Trasamundus zabraniał mianowania biskupów na opróżnione stolice. Sprzeciw synodu spowodował prześladowania katolików¹³².

Dopiero 5–6 lutego 525 roku udało się ponownie zorganizować w Kartaginie synod generalny, na którym debatowano o sprawie precedencji honorowej prowincji afrykańskich, jak również zaprezentowano w skrócie kanony wielu wcześniejszych synodów afrykańskich, podając kolejne numery synodów kartagińskich¹³³.

Następny synod w Kartaginie obradował w 536 roku, a więc już po odzyskaniu Afryki przez Bizancjum w 534 roku. Przypomniano na nim postanowienia synodu z 525 roku, odnosząc je do klasztorów¹³⁴.

¹²⁸ Por. SCL 4, s. 302–312.

¹²⁹ Por. Antiochia (341), kan. 23 (SCL 1, s. 141); CanApost 76 (SCL 2, s. 291).

¹³⁰ Por. SCL 4, s. 298–301.

¹³¹ Por. SCL 4, s. 312–314.

¹³² Por. *Życie św. Fulgencjusza* 33 (PL 65, k. 133); SCL 6, 379.

¹³³ Por. CCL 149, s. 254–282.

¹³⁴ Por. CCL 149, s. 283.

Ponadto diakon Kościoła kartagińskiego Ferrando sporządził w latach 523–546 *Breviatio Canonum* wydane przez Ch. Muniera¹³⁵. W Hiszpanii w VI wieku powstała *Collectio Hispana*¹³⁶, obejmująca także teksty synodów kartagińskich. Stała się ona tekstem oficjalnym w Królestwie Wizygotów w Toledo. Synody afrykańskie były także dobrze znane w Rzymie w V wieku, gdy Dionizy Mały sporządził swój *Codex canonum ecclesiasticorum*.¹³⁷

Synody irlandzkie i brytyjskie od V do VII wieku

Jeszcze inaczej przedstawiała się sytuacja w przypadku Kościoła na Wyspach Brytyjskich, gdzie w czasach wędrówek ludów w V i w VI wieku chrześcijaństwo praktycznie zanikło i odżyło dopiero w VII wieku pod wpływem działalności nowych misjonarzy pod przewodnictwem mnicha św. Augustyna, przysłanych przez Grzegorza Wielkiego. Misjonarz ten założył w 604 roku dwa biskupstwa dla obszaru Canterbury w Londynie i Rochester.¹³⁸ W ten sposób Kościół ten był związany z Rzymem i względnie autonomiczny wobec władzy królewskiej. Od 673 roku swoją działalność oparł na synodach krajowych pod przewodnictwem arcybiskupa Canterbury. Przeciwnie do synodów na kontynencie nie przewodniczył im król, bo składały się z przedstawicieli siedmiu królestw. Synody te przekraczały granice królestwa i dlatego nawet nie można było ich datować latami panowania danego króla. Stąd w praktyce, pod naciskiem konieczności, zaczęto liczyć czas od Chrystusa, jak proponował to już wcześniej Dionizy Mały w Rzymie w pierwszej połowie VI wieku. Na kontynent przeszczepił ten zwyczaj, wraz z pobudzeniem działalności synodalnej, w 742 roku właśnie anglosaski misjonarz Bonifacy. Jednakże przeszczepienie do państwa Franków idei niezależności synodu od władzy króla okazało się przez jeszcze ponad 200 lat niemożliwe. Synody na kontynencie nadal zwoływał król i ogłaszał ich dokumenty jako królewskie. Dotyczyło to szczególnie panowania Karola

¹³⁵ Por. CCL 149, s. 287–306. Ch. Munier opracował wykaz cytowanych przez niego kanonów – por. CCL 149, s. 307–311.

¹³⁶ Tekst synodów w CCL 149, s. 323–369.

¹³⁷ Teksty dotyczące synodów afrykańskich są w CCL 149, s. 173–228 (*Registri ecclesiae carthaginiensis excerpta*).

¹³⁸ Por. J. Daniélou, H. I. Marrou, *Historia Kościoła...*, dz. cyt., s. 335–339.

Wielkiego (768–814). Wówczas nawet te synody, na które przybywali biskupi z Anglii i Hiszpanii, pozostawały synodami królewskimi¹³⁹.

Z pierwszych synodów angielskich można wspomnieć o St. Albans w 430 lub 446 roku, choć jest to wątpliwy synod przeciwko pelagianom¹⁴⁰. Ważny jest jednak synod w Whitby w 663/664 roku, na którym Kościół angielski zdecydował przyjąć ryty rzymskie, a nie irlandzkie¹⁴¹.

W odniesieniu do Irlandii trzeba wyliczyć synod św. Patryka w 456 roku¹⁴², którego kanony częściowo stanowią księgę pokutną; ponadto 9 kanonów przypisywanych Patrykowi i synodowi¹⁴³. Zachowane teksty pt. *Synod Północnej Brytanii* z ok. 519 roku¹⁴⁴ oraz *Synod w Lucus Victoriae* z ok. 569 roku stanowią krótkie księgi pokutne¹⁴⁵. W formie przepisów pokutnych bądź cywilnych zasad współżycia mamy ponadto: *Decyzję synodu irlandzkiego oraz mowę Grzegorza z Nazjanzu o niezliczonych grzechach*¹⁴⁶; *Postanowienia Synodu Irlandzkiego*¹⁴⁷; *Synod mędrców dotyczący psów* oraz *Synod mędrców w sprawie dziesięcin*¹⁴⁸, wszystkie z połowy VII wieku. Drugi synod św. Patryka z VII wieku pozostawił po sobie 31 kanonów¹⁴⁹. O tych synodach nie posiadamy precyzyjnych danych, ale wiadomo, że Irlandia pozostawała wówczas wolna od wpływów prawa rzymskiego i rozwinęła własne prawodawstwo. Zasady prawne Kościoła w Irlandii zawiera zbiór *Collectio canonum Hibernensis*, sporządzony na początku VIII wieku i zawierający kanony z synodów z VI–VII wieku oraz przepisy prawa cywilnego¹⁵⁰, stanowiące nieocenione źródło dla poznania irlandzkiej koncepcji prawa.

¹³⁹ Por. K. Schatz, *Sobory powszechne...*, dz. cyt., s. 80n. Synody angielskie – por. H. Vollrath, *Die Synoden Englands bis 1066*, Paderborn 1985.

¹⁴⁰ Por. SCL 4, s. 361. Teksty synodów Brytanii i Irlandii – por. D. Wilkins, *Concilia Magnae Britanniae et Hiberniae*, Londini 1737.

¹⁴¹ Por. E. Harbert, *Canterbury*, [w:] DPAC, k. 580.

¹⁴² Por. SCL 5, s. 2–6.

¹⁴³ SCL 5, s. 8, w. 5: „Synodus totius mundi et Patricius decrevit”

¹⁴⁴ Por. SCL 5, s. 12n.

¹⁴⁵ Por. SCL 5, s. 25n.

¹⁴⁶ Por. SCL 5, s. 48–50.

¹⁴⁷ Por. SCL 5, s. 52n.

¹⁴⁸ Por. SCL 5, s. 55–57.

¹⁴⁹ Por. SCL 5, s. 65–69.

¹⁵⁰ Por. CPL 1794; E. Malaspina, *Irlanda*, [w:] DPAC, k. 1824n.

Synody na Zachodzie w czasach przemian od V do VII wieku a dalszy rozwój Europy

Omówienie synodów z V i VI wieku w zachodniej części Imperium Rzymskiego pokazuje ich ogromne zróżnicowanie uzależnione zarówno od sytuacji politycznej, jak i dążeń i oczekiwań władców i ludności poszczególnych regionów. Nie ulega wątpliwości, że decyzje podejmowane na synodzie, oczywiście w zależności od jego rangi i zasięgu, powodowały skutki prawne w życiu danej wspólnoty kościelnej i państwowej. Synody nie tylko starały się wpływać na zwyczaje i kierunek rozwoju wszystkich aspektów ludzkiego życia, także sztuki, ale też wybierały i ustanawiały władze kościelne, a nierzadko skutecznie wspierały władze świeckie. Opracowanie tego, w jakim zakresie zmieniły życie współczesnych ludzi, wymagałoby przebadania rozwoju politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturowego danych regionów w następnych wiekach.

Władze kościelne wspólnot ortodoksyjnych, jak i heretyckich, a od IV wieku także władze cywilne, posługiwały się instytucją synodu do osiągnięcia konkretnych celów religijnych i (lub) polityczno-społecznych w zależności od uwarunkowań lokalnych. W aspekcie cywilnym władze posługiwały się synodem w Italii szczególnie w V i w VI wieku, w Galii w VI, a w Hiszpanii w VII wieku. W aspekcie kościelnym synody spełniały ważne funkcje: tworzyły i wyrażały *communio* Kościołów¹⁵¹, wydawały orzeczenia dogmatyczne (najczęściej przeciwko herezjom), tworzyły prawodawstwo kościelne, kontrolowały wybory biskupa i hamowały, względnie eliminowały poprzez złożenie z urzędu, autokratyczne zapędy biskupów¹⁵².

Idea synodalna sprowadzająca się do obrad lokalnych oraz późniejsza próba uzyskania w innych regionach poparcia, wyrażonego podpisaniem dokumentów integrowała wspólnoty lokalne i otwierała na pertraktowanie i szukanie poparcia w całym Kościele. Promowało to ideę powszechności Kościoła, a na Zachodzie przyspieszało z jednej strony proces latynizacji, a z drugiej strony rozwój języków lokalnych poprzez zapożyczenia z fachowej terminologii łacińskiej (np. prawnej).

¹⁵¹ Sobór Nicejski I (325), kan. 5 (DSP 1, s. 31) mówi o zwoływaniu synodów dwa razy w roku właśnie w kontekście sprawdzania komunii z Kościołem. Ekskomunika i przyjmowanie do komunii ma się dokonywać na mocy prawnego wyroku wydanego przez biskupów każdej prowincji.

¹⁵² Por. np. *Constitutiones apostolorum* VIII, 47, 74 (SCL 2, s. 290).

Ponadto na Zachodzie skutkowało to wzrostem znaczenia Kościoła rzymskiego, a co za tym idzie, wzrostu rangi odbywanych tam synodów. Oczywiście kryzys i upadek Cesarstwa Zachodniego stanowił tylko jeden z elementów wzmacniania kościelnej pozycji Rzymu w wymiarze długofalowym. Stało się tak też z powodu zmian politycznych, zaczynając od państwa Odoakra, zajmującego mniej więcej obszar dzisiejszych Włoch, poprzez królestwo Ostrogotów w VI wieku aż po Cesarstwo Wschodnio-Rzymskie odbudowane przez Justyniana.

Synody asymilowały nie tylko słownictwo lokalne, ale także lokalne zwyczaje prawne. Szczególnie łatwo to zauważyć w dokumentach synodów brytyjskich i irlandzkich. Widać to na przykładzie podejścia do małżeństwa na Wyspach Brytyjskich, gdzie mężowi pozwalało się w wielu przypadkach na poślubienie kolejnej żony za życia poprzedniej, jeśli małżeństwo się nie układało¹⁵³. Czy to przypadek, że po wiekach właśnie tam pojawi się problem króla Henryka VIII i jego żon? Jeszcze wyraziściej dostrzega się to w zmianie publicznej i jednorazowej praktyki pokutnej, zastrzeżonej wyłącznie dla świeckich, której korzenie sięgają synodów na Wyspach Brytyjskich w V i VI wieku, na prywatną i powtarzalną pokutę dostępną dla każdego, w tym także dla osób duchownych, w Kościele na kontynencie w X i XI wieku,¹⁵⁴.

W Hiszpanii i Galii, a sporadycznie nawet w Italii, właśnie wtedy pojawiła się nowa forma synodu królewskiego, któremu przewodniczył także król, podobnie jak na Wschodzie synodom przewodniczył cesarz. Różniły się tym, że cesarz przewodniczył synodom zwoływanym do miasta, w którym aktualnie przebywał, natomiast król mógł o wiele łatwiej i skuteczniej wpływać na decyzje podejmowane na synodzie ze względu na stosunkowo mały i zwarty obszar swego panowania. Synody królewskie przejmowały zadania synodów prowincjalnych i generalnych. Najczęściej zwoływano je w VI i VII wieku w Kościele frankijsko-merowińskim (Arles, Lyon, Orlean) oraz wizygockim (Toledo). Synody te stanowiły dla władzy świeckiej coś w rodzaju parlamentu służącego do proklamowania prawa przy pomocy struktur religijnych. W społeczeństwach post-pogańskich,

¹⁵³ Por. np. *Discipulus Umbrensius*, lib. II, cap. 12, 19–24 (SCL 5, s. 157); *Dekrety Burcharda*, V, 33 (SCL 5, s. 377).

¹⁵⁴ Por. *Wprowadzenie*, [w:] SCL 5, s. XV–XIX.

a więc wiążących całość życia społeczno-politycznego z religią, zwiększało to oczywiście skuteczność działania władcy, ale niewątpliwie ułatwiało też działalność Kościołowi, o ile nie wiązało go i nie wymuszało na nim zasad sprzecznych z duchem ewangelii.

Upadek władzy cesarskiej na Zachodzie promował władzę biskupa w aspekcie lokalnym, ale też wiązał bardziej ze świeckimi władzami lokalnymi. Stąd generowanie z jednej strony lokalnej pozycji biskupa w relacji do władzy miejscowej, a z drugiej strony wolność od niej poprzez możliwość odwoływania się do Rzymu, szczególnie w Galii i Italii, a później w Królestwie Franków. To z kolei generowało rozwój prymatu biskupa Rzymu, który po upadku cesarstwa na Zachodzie przejął funkcje najwyższego pontyfika. W tym samym czasie Afryka o tendencjach antyrzymskich ograniczała i eliminowała odwoływanie się do Rzymu. W Hiszpanii za czasów Wizygotów Kościół „ułożył się” z władzą lokalną i wobec Rzymu dążył do relacji na wzór wschodnich patriarchatów. Kościół w tym regionie za rządów władców wizygockich znacznie się wzmocnił, a Toledo za rządów Leowigilda stało się stolicą Królestwa Wizygockiego i zarazem głównym centrum kościelnym. To samo można powiedzieć o Kościele afrykańskim, gdzie Kartagina w V i na początku VI wieku w praktyce pełniła wobec wspólnot chrześcijańskich Afryki Prokonsularnej, Byzaceny, Numidii i Mauretanii funkcję patriarchatu, chociaż na Zachodzie formalnie nigdy nie doszło do rozwoju patriarchatów na wzór Wschodu, gdyż jedynym patriarchatem pozostawał Rzym. Nie może to dziwić, skoro Rzym uznał za patriarchat Konstantynopol, miasto cesarskie, dopiero w VI wieku¹⁵⁵.

Stąd wydaje się, że właśnie synody z interesującego nas czasu, sposób ich zwoływania i przeprowadzania, były jednym z, a może nawet decydującym czynnikiem, w którego rezultacie powstała Europa feudalna, a później nowożytna, do dziś starająca się jednoczyć różnorodności, a czasem nawet sprzeczności interesów. Czy akurat taki stan rzeczy powodował najszybszy rozwój, można wątpić, patrząc dzisiaj na rozwijające się kontynenty Azji

¹⁵⁵ Zresztą podobnie było na Wschodzie: synod w Saliq-Ktezyfonie (497), *Acta synodu Mar Babaia*, [64] zakazuje odwoływania się od postanowień powziętych w Kościele perskim do stolicy patriarchalnej w Antiochii (tekst w SCL 6, 333–334), a do władcy stosuje biblijne określenie „król królów” (ملك الملوك), por. Ez 26, 7; Ap 17, 14; 19, 16. Określenie to stosowały już wielokrotnie wcześniejsze synody w Saliq-Ktezyfonie (410), *Gesta concilii Mar Ishaq* [18] (SCL 4, s. 166, nota 1, a po polskiej stronie nota 2); (420), *Gesta concilii Mar Jahballaha I*, [37] (SCL 4, s. 278); (424), *Gesta concilii Mar Dadiso* [43] (SCL 4, s. 284).

i Ameryk. Trudno sobie jednak wyobrazić, by współczesny kształt Europy był w ogóle możliwy bez podjętych wówczas zmaganiań i osiągnięć: nawet świat amerykańsko-azjatycki bez nich wyglądałby zupełnie inaczej.

Synodical Activity and Social Changes in Western Roman Empire in Hard Times of Decline

Summary

The article tries to describe the new situation of the Roman Empire in the West produced by Germanic invasions in the IV and V centuries. The main question is, how the Church in her synodical activity worked, when barbarians took the political power over and created new kingdoms. How the relations with Rome, from one side, and the relations with many different kings of small new countries, effected or changed the organising of synods? The article is divided into eight sections: synodical practice in the early Church; historical and political background in the V and VI centuries; synods in Italy in the V and VI centuries (especially in Rome and in Ravenna); synods in Gallia in the V and VI centuries (especially in Arles, Orange, Orlean and so called royal synods); synods in Spain from the V till VI century (especially in Toledo); synods in Africa in the V and VI centuries (especially in Carthage); synods in Ireland and Britain from the V till the VIII century; and the last part summarizing the synods in the Western Roman Empire and the further progress of European countries and the synodical structures.